

Vyhnanec z ríše fantázie, čiže zúfalstvo slovanského intelektuála.

O listoch Pavla Jozefa Šafárika Františkovi Palackému

ALEKSANDRA HUDYMAČ, Filologická fakulta Jagelonskej univerzity, Krakov

„Milovaný priateli! (...) Mé položení mě k tomu nutí, abych Vám dnes téměř vyloučně o sobě a svých záležitostech psal. Co tedy Vám nyní v tomto ohledu píši, račte to považovati jednak jako tajemství, jednak jako poslední vůli (ač smím-li výraz ten sem přenést) příteli od Vás někdy vroucně milovaného a Vám do zajista ani dnes neodcizeného. Vědno Vám dobře, s jakou nadějí, s jakovým zápalem jsem já roku 1819 mezi Srby sa přestěhoval a uprostřed nich se umístil. Vystoupiv sotvy z mládeneckého věku, byl jsem pln rozličných plánů a snů, počítával jsem v sobě síly a snahy obrovské a mněl jsem i národu tomuto, odezdola surovému, odezhora pokaženému, i sobě znamenitě prospěti. Náděje má mne přeukrutně zklamala. Já zde, příteli, utratil třináct lét, Srbům neprospěl a sám se téměř na kraj propasti octnul! Kdybych Vám obširněji vypravovati chtěl, jak srbské a jak mé věci zde jdou i stojí, ne tento list, ale knihu bych Vám psati musel.“¹

Takýmto dramatickým tónom písal v októbri 1832, trinásť rokov po odchode do Nového Sadu, svojmu priateľovi Františkovi Palackému Pavol Jozef Šafárik. V galérii výrazných postáv slovanského sveta prvej polovice 19. storočia by určite nesmel chýbať autor tohto listu. Táto skica nie je pokusom evokovať jeho zásluhy a vypočítať jeho činy a diela. To sa robilo často a mnohorakými spôsobmi. Šafárik rozhodne nepatrí k nedoceneným osobnostiam. V priebehu rokov literárni vedci a jazykovedci nesporne a nezriedka s prehnanou úctivosťou ukazovali zásluhy tohto vedca o rozvoj slavistiky.² Tvrdilo sa, že ako prvý vnímal slovanské národy ako jeden vnútorne diferencovaný duchovný celok.³ Zdôrazňovalo sa, že jeho práca *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur* sa stala záväznou encyklopédiou slavistiky⁴ a dala podnet k rozvoju komparatistických prístupov. Pokladalo sa za nesporné, že dal slovanským fascináciám súvekých básnikov a myslite-

¹ Všetky listy sú tu citované z vydania: *Korespondence Pavla Josefa Šafařika s Františkem Palackým*. K vydání připravili V. Bechyňová a Z. Hauptová. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1961, s. 124 – 125.

² Na tomto mieste treba spomenúť dva zborníky, ktoré sa objavili v rámci série Acta Facultatis Philosophicae Šafarikanae a boli výstupmi z dvoch konferencií. Prvým je zborník *Pavol Jozef Šafárik v slovenskej a českej slavistike*, vydaný po XI. Medzinárodnom slavistickom kongrese, zatiaľ čo druhý – *Pavol Jozef Šafárik a slavistika* – je výsledkom vedeckej konferencie pri príležitosti dvestého výročia narodenia P. J. Šafárika. Por. *Pavol Jozef Šafárik v slovenskej a českej slavistike. Zborník venovaný XI. Medzinárodnému zjazdu slavistov v Bratislave*. Košice : Východoslovenské vyd. pre Filozofickú fakultu P. J. Šafárika, 1993; *Pavol Jozef Šafárik a slavistika. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie a dokumentov z osláv 200. výročia narodenia P. J. Šafárika*. Martin : Matica slovenská, 1996.

³ ROSENBAUM, Karol: Literárnohistorické dielo P. J. Šafárika. In: *Pavol Jozef Šafárik a slovenské národné obrodenie. Zborník z vedeckej konferencie*. Zostavil Imrich Sedlák. Martin : Matica slovenská, 1989, s. 156.

⁴ *Ibidem*, s. 151.

fov, fascináciám plným exaltácie a poézie, rámec skutočnej vedy.⁵ Na vlnu záujmu o verejné aj súkromné aspekty jeho života a tiež o vzťahy medzi oboma týmito sférami bádatelia nezriedka siahli aj po jeho korešpondencii. Jestvovali rozličné rády čítania jeho listov. Najčastejšie fungovali ako prameň pre poznávanie historického obdobia, politických udalostí v rámci slovanského sveta a boli komentárom k vedeckým prácam Šafárika. Občas – ako citovaný list, ktorý bol svojským testamentom a zároveň zúfalým volaním o pomoc, aby sa mohol presťahovať naspäť do Prahy – dokonca ponúkali bohatý materiál na psychiatrické diagnózy.⁶ Len zriedkavo sa však prejavil záujem o listy pre ne samotné.⁷ Len zriedkavo sa tiež niekto pokúšal v slávnom vedcovi uvidieť osobitého hrdinu existencie.

O takýchto hrdinoch písali vo svojej knižke poľské literárne vedkyne Maria Janion a Maria Źmigrodzka. Autorky sústredili svoje úvahy na romantických autorov a hrdinov ich diel.⁸ Nerozlišovali medzi skutočnými a fikčnými postavami. Pravdivé životopisy sa preplietali s fragmentmi básní a drám. Všetci boli prezentovaní ako rovnako hlboko ponorení do svojej vlastnej existencie, prežívali jej veľké dilemy, vo svojom živote umierali alebo ako titani viedli boj so svetom, vopred odsúdený k porážke, a rovnako zúfalo sa bránili normálnosti, keďže pre nich znamenala duchovnú smrť. Situovať Šafárika do tohto radu, ktorý vytvorili spomenuté literárne vedkyne, sa na prvý pohľad zdá byť trochu neobratné. Po prvé, ťažko o ňom možno hovoriť ako o čistokrvnom romantikovi. Šafárik je skôr osvietenký typ intelektuála, ktorého slovenská literárna história zaraďuje do smeru preromantizmu.⁹ Ťažko tiež na ňom postrehnúť črty existencie, ktorá zavisla medzi životom a smrťou, zmietajúcej sa vášňami romantika. Je však nepochybné, že sa stal neopomenuteľným a takmer ikonickým komponentom smerovania, ktoré malo samo v sebe potenciál *par excellence* romantický – reč je, samozrejme, o národnom obrodení. Osobité „zromantizovanie“ Šafárika sa realizuje aj vďaka príznakom typicky romantickej citovosti, čo nachádzame na stránkach jeho listov vďaka čriepkom skutočne romantickej melanchólie, ktorá pritom prežíva práve romantickým spôsobom, a teda s plným vedomím teatrálnosti tohto prežívania.¹⁰ Ak je totiž pravdou, že môžeme hovoriť o štýloch

⁵ URBAN, Otto: P. J. Šafárik a české prostředí 40. – 50. let 19. století. In: Rosenbaum, c. d., s. 111.

⁶ Por. MEDVECKÝ, Jozef – KAFKA, Ján: O chorobe a depresívnych stavoch P. J. Šafárika. In: Rosenbaum, c. d., s. 212 – 215.

⁷ Možno je to zapríčinené neobyčajne hybridnou povahou listu, ktorý sa nachádza presne na hranici toho, čo je literatúrou, a toho, čo ňou už celkom určite nie je. V oblasti poľských výskumov epistolografie je ešte stále aktuálna a inšpiratívna práca Stefanie Skwarczyńskiej *Teória listu*, v ktorej autorka tvrdí, že listy vytvárajú osobitý paradoxný svet, keďže sa nachádzajú presne na hranici pravdy a výmyslu. Nepatria totiž do literatúry: slúžia bežnému životu, no na druhej strane – vo svojich konkrétnych realizáciách – bývajú zaraďované medzi jej majstrovské diela. Por. SKWARCZYŃSKA, Stefania: *Teoria listu*. Białystok : Wydawnictwo Uniwersytetu w Białystoku, 2006, s. 26 – 31.

⁸ Autorky sa zamerali na Rousseaua, Werthera, Reného, Chopina, Gustáva zo IV. časti *Dziadov* Adama Mickiewicza a Kordiana z drámy Juliusza Słowackého. Por. JANION, Maria – ŹMIGRODZKA, Maria: *Romantyzm i egzystencja. Fragmenty niedokończonego dzieła*. Gdańsk : Słowo/obraz terytoria, 2004.

⁹ KÁŠA, Peter: Medzi intuíciou a poznávaním. In: ŠAFÁRIK, Pavol Jozef: *Básnické dielo*. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2005, s. 285.

¹⁰ Mikuláš Bakoš, ako aj Peter Káša odvolávajúci sa na jeho argumentáciu, hovorí v tomto kontexte o parodoxe Šafárika a celej jeho generácie, ktorá v sebe spájala klasicizmus (objavujúci sa napr. v propagácii

romantického správania, o romantickom štýle života, ktorý sa v najväčšej všeobecnosti vyjadruje v presvedčení, že tento život môže, ba dokonca musí napodobňovať literatúru, štýle života, ktorému je vlastná myšlienka, že z vlastnej existencie možno urobiť príbeh, ktorý nesie všetky známky majstrovského diela, tak nemožno Šafárikovu korešpondenciu čítať odrhnuto od tejto paradigmy. Z listov nie je možné pre-čítať osobnosť ich autora, ak ju pozbavíme onej patiny romantickosti.¹¹

Čítanie Šafárikovej korešpondencie pri aplikácii tohto romanticko-existenciálneho kľúča nás taktiež núti zohľadniť špecifický spoločensko-politický kontext. Reč je tu o situácii slovanského intelektuála, národného činiteľa, ktorý je zároveň občanom Rakúskej monarchie v časoch, keď sa medzi inteligenciou slovanských národov hlási k slovu prebúdžajúce sa národné povedomie. Táto antinómia, ktorú nie je ľahké uviesť do súladu, tvorí dôležitú črtu Šafárikovej korešpondencie. Totižto akákoľvek činnosť v prospech svojho vlastného národa je obmedzená strachom z toho, že bude pokladaná vládou za škodlivú pre Monarchiu. Charakteristickým je tu fragment listu Palackému, ktorý Šafárik napísal tesne pred návratom z Nového Sadu do Prahy, kde popri direktívach týkajúcich sa príprav s tým súvisiacich narazíme aj na takéto vyznanie:

„Snažení Vaše při pořizení této věci, aby Se všecko v tichosti a bez hluku dalo, nemohu než schváliti a Vám za to srdečně děkovati. Já sice, jak to sami víte, kde o pravdu a dobro národu jde, nepřináležím mezi ony choulostivé duše, které se každého myšlho chřestu bojí; ale z odporné strany také nerád vidím nečasný a nemístný třesk a hřmot nezřízeného, matného vlastenectví, kterýž zvláště mladíkové naši rádi veřejně tropí, a jím začasté bezpotřebně pozornost nepřiznivých národnosti naší oči na se obracejí. Mé vystoupení v Praze nechť bude tak tiché, jak jen možné; aby snad cizí zlost bůhvíjakých patrioticko-politických plánův, o nichž se nám nikdy nesnívalo, v tom nevinném přestěhování nečeničila. – Poněvadž ale nepochybně ještě dříve svého příchodu do Prahy p. Hankovi aj psáti budu, ovšem dobře učiníte, jestli mě pozorna učiníte na linii a míru, kterouž bych sa při tom řídití měl“ (Novi Sad, 15. 11. 1832).

Strach z toho, aby jeho príjazd do Prahy nebol vnímaný ako osobité manifestovanie vlastenectva, je len jedným príkladom z početných symptómov tejto politickej schizofrénie slovanského intelektuála žijúceho v Rakúskej monarchii, symptómov rozosiatických v tejto korešpondencii. Táto schizofrénia sa však týka aj inej životnej sféry. Šafárik, táto veľká osobnosť národného obrodzenia, je nielen verným cisárovým poddaným, ale je tiež

antickej časomieri) a záľubu v zbieraní a vydávaní ľudových piesní, čo bolo jedným z charakteristických znakov romantického nadšenia pre ľudovosť. Por. BAKOŠ, Mikuláš: Počiatkové a ich význam vo vývine českej a slovenskej poézie. In: *Počiatkové českého básnictví obzvláště prozodie*. Bratislava, 1961, s. 31. Avšak Peter Káša, ktorý analyzuje ranú básnickú tvorbu autora *Tatranskej múzy*, dospieva k zisteniu, že jeho poézia v niektorých svojich momentoch narúša súveký úzus a je plná napätia medzi objektívnou normou a subjektívnym citom. Por. KÁŠA, Peter: Od intuície k poznaniu (k ranej tvorbe P. J. Šafárika). In: KÁŠA, Peter – RUSNÁK, Juraj: *Dve štúdie o Pavlovi Jozefovi Šafárikovi*. Prešov : Filozofická fakulta univerzity P. J. Šafárika, 1995, s. 8.

¹¹ Por. *Style zachowań romantycznych. Propozycje i dyskusje symposium*. Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1986.

– a táto antinómia sa ukazuje byť neporovnateľne bolestnejšia – umelcom, z ktorého spravili štátneho úradníka. Charakteristickým je tu fragment listu, ktorý Šafárik napísal pred desiatimi rokmi, kde so zúfalstvom konštatuje:

„Dostav se jednou do zauzleného tohto občanského a ouřadního života, do těchto těsných forem, nemohu se tak lehce, jak se snad přátelé moji naději na křídlech obraznosti vznésti do oněch světlých hájů, kdež jasné květy nesmrtelné krásy se zjevují Vám to a jiným – zvláště těm, kteříž uprostřed národu svého žijí, české nebo slovenské slovo, od srdce k srdci jdoucí – zůstaveno bud“ (Novi Sad, 10. 3. 1822, s. 61).

V súvislosti so skutočnosťou, že všetky autorove reflexie o živote a svete, ktoré nachádzame na stránkach jeho listov – interpretácia skutočnosti korešpondujúca s istými literárnymi vzormi a záväznými konvenciami¹² –, sa vždy objavujú v rámci úvah o národe, jeho literatúre, vedomí, budúcnosti a minulosti až do takej miery, že by túto interpretáciu bolo možné pokladať za osobitý model obrodeneckého diskurzu, lektúra listov autora *Slovanských starožitností* sa musí realizovať na jednej strane cez romantickú, na druhej zasa cez slovansko-obrodeneckú prizmu. Takéto čítanie oprávňuje uvažovať o intelektuálovi ako o hrdinovi existencie a ponúka možnosť nájsť na stránkach tejto korešpondencie tento existenciálny kód jeho biografie.¹³

Percy Shelley svojho času povedal, že básnici a filozofovia sú nedocenení zákondarcovia sveta.¹⁴ Heine zasa tvrdil, že umelci a myslitelia sú ľudia, ktorí sa usilujú nastoliť nový poriadok, novú – ako napísal – cirkev, ktorej kňazmi by sa stali.¹⁵ Je nepochybné, že súčasné definície intelektuála¹⁶ za mnohé vďačia práve tejto romanticko-profetickej vízii. Práve romantická tradícia spravila z intelektuála tlmočníka ducha času a proroka nadchádzajúcich svetov.¹⁷ Jeho postava v sebe ako v šošovke sústredila črty osloboditeľa, mudrača a rytiera zároveň toho, ktorý patrí k osobitej duchovnej aristokracii.¹⁸ Toto poci-

¹² Por. *Słownik literatury polskiej XIX w.* Ed. J. Bachórz a A. Kowalczykowa. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1941, s. 431 – 435 a 483 – 485.

¹³ Janion – Żmigrodzka, c. d., s. 101.

¹⁴ SHELLEY, Percy Bysshe: A Philosophical View of Reform /1820/ in Shelley's Prose. Ed. Davis Lee Clark. London, 1988. In: CHARLE, Christopher: *Intelektuálové v Evropě 19. století. Historickosrovnávací esej s novým původním doslovem autora.* Přel. P. Doležalová. Brno : Centrum pro studium demokracie, 2004, s. 54.

¹⁵ HEINE, Heinrich: *Tableau de voyage I, 1834. Säkularsangabe.* Ed. Claude David. Paris – Berlin, 1970. In: Charle, c. d., s. 49.

¹⁶ V priebehu rokov sa objavili značne odlišné definície intelektuála. Táto téma už medzi vedcami vyvolala mnohé diskusie. Zdá sa, ako keby sa každé nové názvoslovné stanovisko – ako o tom píše Christopher Charle – týkalo niečoho iného, v závislosti od prijatého kritéria (funkcionalistické definície, kultúrne definície). Predmet výskumu je tiež taký nevďačný kvôli tomu, že paradoxne zahŕňa aj toho, kto tento výskum realizuje. Najvšeobecnejšie vzaté, návrhy definície intelektuála boli rozorvané medzi potrebou zdôrazniť jeho intelektuálnu suverénnosť (Pierre Bourdain písal, že intelektuál je profesionálom, ktorý do života včleňuje určité symbolické hodnoty) a akcentovaním jeho spoločenskej angažovanosti (takúto tézu nastolil predovšetkým Jean-Paul Sartre). Por. Charle, c. d., s. 13 – 15.

¹⁷ *Ibidem*, s. 25.

¹⁸ *Ibidem*, s. 54.

ťovanie zvláštnej dejinnej úlohy, presvedčenie o tom, že patrí do určitej komunity vzdelaných ľudí, vedcov, tvorí neoddeliteľný prvok Šafárikových listov Palackému, ktoré mu písal z Nového Sadu. Táto komunita nie je spoločenskou skutočnosťou, ale svojho druhu abstraktným konceptom, symbolickým priestorom integrovaným okolo istej idey, istých, v tomto prípade tak trošku poetických vízií, týkajúcich sa miesta a funkcie vzdelanej časti spoločnosti v živote národa. Národ by tu – nasledujúc definíciu Ernesta Gellnera – bolo treba chápať ako kultúrne spoločenstvo, čiže systém ideí, znakov, asociácií a spôsobov správania a komunikácie.¹⁹ Mám tu teda tak trochu na mysli dva národy, ktoré v slovenskej odysei, posvätej Kollárom, vytvárali osobitú množinu a podmnožinu, a teda menšiu – česko-slovenskú; a väčšiu – slovanskú. Tú poslednú by sme pritom museli pokladať za istý druh imaginárneho spoločenstva, ak by sme chceli použiť mierne poetický termín Benedicta Andersona.²⁰ Zdá sa, že nie náhodou sú práve listy českému historikovi „zaťazené“ takýmito vyznaniami:

„Milý příteli! (...) Síláte mi díky, že mým přičiněním oheň vlastenectví ve Vás hoří (...) Ta čest mně nepatří. Vaše šlechetné prsy hořely snad dříve nežli mé, ale té blahosti mi přeje, abych počala-li by duše má mrazem křechnouti, přijda k Vám, teplem ducha Vašeho okřál. Stůjte, stůjte! Ještě není hráno. Živ jest Bůh, živo nebe, které dříve nebo později snažení svých věrných prospěchem korunuje. A byť to všechno jen sen, jen idea byla, což je to. Zemřeme-li my, jako otcové naši, ničeho nedověde, zemřeme pro idey, a člověk člověkem jest, že pro idey zemřítí může; břichu vděk i hovado nudzuje. Potomstvo bude žehnati předky, kteří slávou praotců vzkřísiti mince životů svých vynasadili“ (Jena, 22. 4. 1817, s. 35 – 36).

Palacký bol nepochybne vhodným intelektuálnym partnerom, ktorý nielenže bol schopný tejto argumentácii porozumieť, ale azda aj pokladať ju za správnu. Rozprávanie, ktoré takýmto spôsobom vzniká, utvrdzuje ono spoločenstvo vytvárané vo svete fantázie. Keďže však máme do činenia s epištolografiou svojsky zromantizovanou, sú členovia tejto spoločnosti vyvolených a bojujúcich na stránkach epištolografie podrobení štylizáčnym aj sebaštylizáčnym operáciám. Maria Janion písala, že romantický list je najvhodnejším miestom na vytváranie fikcie, vymýšľania si o sebe samom.²¹ Mohli by sme dokonca hovoriť o programovosti tohto výmyslu. To, čo determinuje toto literárne rozprávanie na svoju vlastnú tému, je adresát listu. Adresát v romantickej korešpondencii je svojskou inštitúciou, ktorá vymedzuje spisovateľskú stratégiu, na ktorú sa odosielateľ podujíma.²² Objavujú sa tu niektoré univerzálne motívy, posvätené tradíciou európskej

¹⁹ GELLNER, Ernest: *Nations and Nationalism*. Oxford : Blackwell Publishing, 1983, s. 7.

²⁰ ANDERSON, Benedict: *Wspólnoty wyobrazone. Rozważania o źródłach i rozprzestrzenianiu się nacjonalizmu*. Prel. S. Amsterdamski. Kraków : Znak, 1997.

²¹ JANION, Maria: *Tryptyk epistolograficzny*. In: Janion – Żmigrodzka, c. d., s. 210.

²² Je nepochybné, že Palacký bol pre Šafárika v čase jeho pobytu v Novom Sade špeciálnym korešpondentom. Práve na stranách listov, ktoré písal akurát jemu, popri informáciách týkajúcich sa vedeckých a vydavateľských záležitostí nachádzame opis všakovakých existenciálnych strastí, ktoré trýznili autora *Slovenských starožitností*. Rovnako „skroteným“ adresátom bol aj Ján Kollár. Listy, ktoré písal týmto dvom význačným osobnostiam národného obrodzenia, sú plné lyrických opisov a štylizáčnych postupov. Výni-

kultúry. Mnohé listy vznikajú akoby s ohľadom na konkrétnu osobu.²³ Vo vyššie citovanom úryvku Šafárik o sebe Palackému píše (zasa v dohode o iných národných dejateľoch) v kategóriách svätej eskadrony. Tento svojský „rytiersky diskurz“ predpokladá aj možné „nenaplnenie“ úlohy, smrť na poli slávy. Avšak ani tá nie je nezmyselná, ale je určitým osobitým potvrdením svojho vlastného človečenstva, pretože iba človek je schopný takýchto heroických gest. Tento boj sa v listoch javí ako vskutku hrdinský, lebo aj prekážky, ktorým musia dejatelia čeliť, sú nad ich sily. Poslednou útechou je presvedčenie, že – keďže zápasy sú vedené v mene tej najsvätejšej veci – Boh týchto bojovníkov neopustí. Tento boj, ktorý Šafárik opisuje, preto nadobúda znamenie svätosti:

„Cože k té truchlivé správě o pohromách na ubohou českou Maticí²⁴ v samém vzniku jejím případních pověditi mám? Mám-li nad tým hořekovati? Či láti? či zoufati? Vše by to nic neprospělo. – Já se vám vyznám upřímně, že sem se hned z počátku něčeho podobného, ba ještě horšího obával a příteli Kollárovi do Pešti, ve svém basnírském výskajicímú svou bázeň již dávno vyjevil i co nějaká „mala avis“ budoucí zlé věštil. – Ale nesme jen i to s pokorou. – Bůh proto dobře věci neopustí“ (Novi Sad, 10. 10. 1832, s. 124).

„Ale kde člověku jde takřka o hrdlo, a to, co nejvyššího i nejnižšího na světě, tam se i překážek, byť sebevětší byly, lekati netřeba. Zvítěžíme-li, buď za to Bohu chvála, padneme-li, padnem aspoň co hrdinové v spravedlivém boji!“ (Novi Sad, 10. 10. 1832, s. 126).

Romantický egotizmus, ktorý oprávnene nachádza svoje udomácnenie v *oratio* korešpondencie 19. storočia oslobodenej od pravidiel, ktorej rozlišujúcim znakom je zmiešanie nepodstatných a intímnych záležitostí s úvahami s transcendentálnym dosahom a s historiozofickou reflexiou,²⁵ sa nasycoval veľkými ideami. Ako tvrdia literárni vedci, veľká idea je základom vytvárania seba samého a romantická duša sa konštituuje vždy okolo nejakého centra, nejakého intelektuálneho alebo emocionálneho projektu.²⁶ Paradoxne však táto nevyhnutnosť ukotvenia v kolektíve koexistuje na princípe vzájomnej stimulácie s autonómiou tvorivého individua.²⁷ Šafárikov epistolárny diskurz sa rozpína medzi pólmi radostnej eufórie a beznádeje. Na jednej strane teda pocit prináležitosti k okruhu Rytierov ideí či Synov slávy – a bez ohľadu na pomenovanie to bude okruh ľudí tejto príslušnosti oddaný

močnosť tejto korešpondencie osobitne vynikne, keď ju porovnáme napríklad s listami, ktoré Šafárik písal z Nového Sadu Martinovi Hamuljakovi. Tieto listy, hoci je v nich množstvo vyjadrení srdečného priateľstva, sú prakticky pozbavené onoho existenciálneho elementu a, čo s tým súvisí, onej – pre vedca takej zaujímavej – lyrickosti. Naplňajú ich prosby o zaslanie kníh, otázky na pokroky národného diania a ako sa vyvíja príprava Šafárikových prác do tlače, ktoré Hamuljak pripravoval na vydanie v Pešti. Por. *Listy Pavla Josefa Šafárika Martinovi Hamuljakovi*. Na vydanie pripravil Augustín Maťovčík. Martin : Matica slovenská, 1965.

²³ SUDOLSKI, Zbigniew: *Polski list romantyczny*. Kraków : Wydawnictwo literackie, 1997, s. 48.

²⁴ V roku 1832 bol vydaný oficiálny zákaz používať názov „Matica česká“. Dôvodom boli podozrenia, že má charakter tajnej organizácie. Por. *Korespondence Pavla Josefa Šafárika s Františkem Palackým*, s. 127, pozn. 1.

²⁵ Por. Sudolski, c. d., s. 38.

²⁶ *Spór o duszę, ojczyznę i podmiot. Dyskusja w Pracowni Romantycznej Instytutu Badań Literackich PAN*. In: Janion – Żmigrodzka, c. d., s. 27.

²⁷ *Ibidem*, s. 104.

a obetujúci pre ňu aj vlastný život – pôsobí tak, že povznáša ľudskosť autora listu na nejakú vyššiu úroveň, na druhej strane však veľké idey v konfrontácii so surovou a zakrpatenou skutočnosťou pomaly strácajú svoj zmysel. Položiť svoj vlastný život na oltár veľkej veci (Slávy) a presvedčenie, že človek sa vzdáva seba samého v mene niečoho svätého a šľachetného – to je scenár, po ktorom nesmierne túži. Naozajstný vlastenec totiž nie je pánom svojho vlastného osudu. Jeho život aj zdravie patria národu:

„Nemoc Vaše mě velice znepokojila. Že jste z ní šťastně vynikli, to i mě přepotěšitelné jest, i všem přátelům našim bude. Hleďte přece zdraví svého varovati, nímž nejen sobě, nýbrž nám všem a milému národu našemu povinovati jste. Nebo ovšem v nižádné tísní života pohledu ode cti a slávy národu našeho odvracovati nemáme; a což Vy v každém, buď příjemném nebo nepřijemném položení chvalitebně činíte, to i já činiti se snažím“ (Novi Sad, 8. 3. 1821, s. 52).

Vlastnú slobodu teda obetuje dobrovoľne. Úplne iné však je, keď bojovník, ktorý ako prvý dal udalostiam ich rytmus, odhalí, že sa stal hračkou v rukách osudu a okolností. Z veľkej idey mu zostane k dispozícii iba nejaký zvyšok, pristrihnutý na mieru onoho „malého“ sveta:

„Než buď jak buď! Já jednou v vir života zachvácen jsem, aniž mi jiné rady pozůstává, kromě plovati v něm, až se mu libiti bude vyvrci mě z kola a poslati proudem všeobecným. Jak mnoho člověk miní a jak málo činí! A přece by zdá se mi, ani tohto mála činění bez onoho mnoha minění nelze bylo člověku. Pročež buď jak jsi!“ (Novi Sad, 15. 2. 1820, s. 42).

V dôsledku akejsi čudesnej katastrofy sa subjekt skutočnosti stal jej objektom. Nemá žiadnu moc ani silu, vyznačuje sa absolútnou bezmocnosťou a život ním môže ľubovoľne manipulovať ako bábkou. Zostáva mu len presvedčenie, že takýto je poriadok vecí – že veľké projekty sú neodlúčiteľnou súčasťou prírody a ľudskej predstavivosti. A práve oni, keď sa nerealizujú, mu umožňujú uvedomiť si jeho ničotnosť. Znehodnocuje ich totiž svojská transkripcia do kategórií ľudských možností. Zdá sa, že lokalita Nového Sadu, ktorú vykresľuje Šafárik v listoch Palackému, je odzrkadlením jeho vnútornej „krajiny“. Počiatočná eufória, súvisiaca s faktom, že sa ocitol v postavení, ktoré je preňho výzvou, na mieste, kde môže pozorovať „naozajstný život“ iného slovanského „plemena“:

„Školy naše se dne 1. list. začnou. Myslíti sobě můžete, příteli, jaková to práce. Zde ještě nic, zhola nic není; žádného pořádku. Nevypravná tíž na krku mém visí. Stavení gymnasiální jest cosi nádherného. Takového jsem ještě neviděl. Fundus náš bezmála 90.000 f. vynášší; a časem bude i více. Privilegium císařské krásně zní, latinsky a srbsky vydané. (...) Kolikrátě jsem na Vás myslil v čas našeho vinobraní. Tu byste byl viděl opravdový poetický život čerstvého slovanského národu“ (Novi Sad, 19. 9. 1819, s. 40).

Napokon ustupuje zúfalstvu, že pôvodná jednoduchosť sa ukázala byť neotesanosťou, vulgárnosťou, že Srbi nie sú ani tak „šľachetní divosi“, ako skôr barbari. Vnútornú

krajinu subjektu pustoší zúfalstvo. Príznamom tejto vnútornej prázdnoty má byť „prázdny list“:

„Přemilý příteli! Téměř se stydím psáti tento prázdny list. Je mi, majícimu předstoupiti před Vás, nejináče okolo srdce než dlužniku, přicházejícimu v určený čas bez peněz před svého věřitele. Naposledy – litterae non erubescunt – nechť tento list jde svojou cestou (...). Což jž o jiných domácích starostech a péčech, literárnímu snažení věru nehrubě příznivých, o mnoholicných se školským úřadem mým spojených atd. říci mám. Celý list bych pouhou jeremiadou vyplnit musil, kdybych se o těchto a těm podobných věcech zde šířiti chtěl. Ať zkrátka a slovem dím, položení mé zde odevšad jest nepřijemné a pokud zde jsem, není se čeho podstatného ode mne nadíti. Zdá se mi již, jako bych v Dunaji stál a jej rukama svýma staviti chtěl – anť mi on písek pod nohama podrývá. – Pokud se tedy někde jinde lépe neumístím, nebude zde, mezi těmito barbary, nic ze mne“ (Novi Sad, 30. 12. 1831).

Ukazuje sa, že mu nezostalo nič, čo by so sebou prinášalo nejaké potešenie. Priestor, v ktorom mu odrazu bolo súdené žiť, sa stáva prízračným a strašidelným, prestal byť prameňom akejkol'vek inšpirácie – aj intelektuálnej. Literatúra národa, uprostred ktorého bol nútený tak dlho žiť, preňho totiž prestala byť zaujímavá z bádateľského hľadiska. Knihy, ktoré sa v značnom množstve objavujú, nie sú na zodpovedajúcej úrovni. Chýba aj adekvátna čitateľská komunita. Šafárik konštatuje, že tu „barbari píšu pre barbarov“. Figúra bojovníka je v listoch postupne degradovaná a zároveň s ňou aj celá existencia. Skutočnosť totiž nezodpovedá jeho predstavám. Javí sa ako priestor, pozbavený akýchkoľvek vyšších ideí, priestor, v ktorom je akákoľvek transgresia nemožná – ako svet po bližšie nedefinovanej katastrofe, ktorá krajinu pulzujúcu životom premenila na skutočne mŕtvu krajinu:

„Přinucen jsem pracovati v těch obecních, potuchlých a bezduchých formách, které před-sudků plná stoletní a jalový zvyk na důstojenství nezměnitelného zákona povýšily. Zde, příteli, všechny idey prchají – co pozůstává, jsou to zaokrouhlené věkem kaménky, s nimiž hráti musíme (...) Tak se hle bourá každá naděje naše, aniž nám pozůstává, leč sbíratí ty suché ratolestí, co jich ještě kde zbylo z onoho zeleného našeho světa“ (Novi Sad, 2. 8. 1820, s. 46).

Autor už teda viac nesiaha po onej rytierskej metaforike. Heroizmus získava novú tvár. Efektívny boj sa mení na dosť dramatické úsilie uchrániť pred zničením tie fragmenty skutočnosti, ktoré sa uchovali. Veľký význam tu má aj pamäť, uchovávať ju to, ako „starý“ svet vyzeral. A autor (ktorý je zároveň hrdinom tejto korešpondencie) je totiž tým, kto si pamätá. Pamäť je neobyčajne významnou figúrou romantického diskurzu, je živá a plná energie, prinášajúca nesmrteľnosť.²⁸ V skutočnosti až ne-pamäť znamená smrť. Zrazenie sa svojsky arkádijskej minulosti so vskutku inferálnou skutočnosťou spôsobuje, že existencia, ktorú Šafárik opisuje, sa stáva existenciou poznamenanou zúfalstvom. Keď

²⁸ ZIOŁOWICZ, Agnieszka: *Mickiewicz – poeta pamięci. Od przypomnienia do wiernej pamiętki*. Referát prednesený na Mickiewiczovskej konferencii, organizovanej v Krakove v dňoch 14. – 16. 11. 2005.

priestor srbského mesta prestane byť zasľúbenou zemou a nadobúda črty miesta vyhnanstva, predošlý diskurz autora, plný nadšenia, prechádza do osobitého depresívneho diskurzu.²⁹ Jeho základnou vlastnosťou je sklamanie a nenaplnenie. Ukazuje sa, že hrdina je pozbavený všetkých úloh, o ktorých sa nádejal, že ich bude spĺňať. Vo svojom vlastnom presvedčení neobstál ani ako pedagóg, ani ako vedec, a toľž ako národný dejateľ. Jediným cieľom, ktorý mu zostal, je ani nie tak angažovanosť v čomkoľvek, ako skôr ochrana seba samého. V tomto pravdivom divadle jedného herca, akým sa javia Šafárikove listy, sa na scéne objavuje postava vyhnanca a umierať pre svet sa paradoxne stáva spôsobom života. Ba čo viac, táto literárna agónia, ktorej scenériu tvorí srbské mesto, je takisto epištolárnym aktom.³⁰ Autor je vylúčený zo spoločenstva tých, čo žijú naozaj. Ako o tom písal Cioran:

„Keď samota vyčerpáva až do takej miery, že sa stáva ani nie tak premisou, ako skôr našou jedinou vierou, strácame pocit spätosti so všetkým. Stávame sa heretikmi existencie, vyhnancami zo spoločenstva žijúcich, ktorých jedinou cnosťou je netrzeplivé očakávanie niečoho, čo by nebolo smrťou.“³¹

Šafárikovo duchovné „vyhnanstvo“ sa odohráva v dvoch perspektívach. „Deje sa“ diachronicky aj synchronicky. V prvej z nich – o čom už bola reč – sa dostávajú do zrážky dve skutočnosti: minulosť a prítomnosť. Poulet písal, že existencia romantikov sa odohráva v paralyzujúcom konflikte týchto dvoch skutočností – tej, v ktorej žijeme, a tej, ktorú obýva náš sen. Tento sen nie je konaním, ale je to spôsob pasívneho úteku od sveta, „fatamorgána, kde sa nič nespája s ničím“.³² Týmto svetom sna je tu nepochybne čas mladosti, keď sa zdá, že duša autora prebýva v zemi fantázie, uprostred – ako píše – „kastalických pramenů a larisejských hajů“, vo svete naplnených ideálov. Prítomnosť je večným vyhnanstvom z Arkádie mladosti:

„*Nejsme-li my nešťastný pro samé, že se nám štěstí dostalo zahořeti k něčemu vyššímu, než je obecný život poskytuje! (...) Ó proč není dáno zůstatí nám v okresu širokého tohto světa, jejíž sobě mládenecká naše obraznost za jara vystavila? Proč nás z něho polední bouře burují a do těchto ouzkých, těsných, hloubajících rozumem stěžkem sbitých stěn zahánějí?*“ (Novi Sad, 2. 8. 1820, s. 46).

Namiesto nej sa objavujú pyrenejské skaly a severské ľady a básnik, voľakedajší občan ríše fantázie, sa stáva vyhnancom bez práva vrátiť sa. Táto výmena krajín sa deje v poetike nočnej mory:

²⁹ O depresívnom diskurze v kontexte melanchólie písali Janion a Źmigrodzka ako o význačnom póle skúsenosti pesimistického romantického „ja“. Por. Janion – Źmigrodzka, c. d., s. 80.

³⁰ *Style zachowań romantycznych. Propozycje i dyskusje sympozjum*. Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1986, s. 10.

³¹ CIORAN, Émile: *Zarys rozkladu*. Prel. M. Kowalska. Warszawa, 2006, s. 17.

³² POULET, Georges: *Metamorfozy czasu*. Prel. kolektív prekladateľov. Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1977, s. 225 a 227.

„J mně často, netajím se, ta strašná myšlénka napadla, že zavadiv okem o paprskový ružový svět, skočil jsem do trní a zůstal vězeti v něm a že mi teď aj cedry aj palmy na plecích vyrostaj“ (Novi Sad, 8. 3. 1821, s. 52).

Samota, ktorú subjekt prežíva, je toho druhu, čo neobohacuje, neposilňuje, nedáva mu možnosť na jeho vnútornú integráciu, v ktorej by sa mohol plne sústrediť. Je to samota, ktorá odcudzuje od sveta a zanecháva ho v bolestivej nehybnosti. A skutočnosť pozbavená pulzovania života, znehybnená, vyzerá tak, akoby v sebe hrdinu tohto príbehu väznila. Subjekt neidentifikuje priestor, v ktorom sa ocitol, no neidentifikuje ani svoje nové „ja“. Opozícia minulosť – prítomnosť je teda tiež aj opozíciou, v ktorej je rozum postavený do protikladu voči imaginácii. V liste, v ktorom Šafárik informuje Palackého, že zaslal Jungmannovi svoj preklad *Márie Stuartovny*, s ktorým nie je spokojný, nad'abíme na takéto ospravedlnenie:

„Nebo o Stuartce víte sami – ale odpusťte –, není zde místa, abych se Vám ospravedlnil. Uznávám v tom mdlobu svou. Míneňi mé bylo podati to dílce plamenům. Teď jsem se na jiném stanovil. Nechte mi této památky z onoho věku, v němž jsem rozumem ve tmě tápal, ale obrazností jasně viděl, v těchto časích, nichž rozumem světleji hledím, ale obrazností v mrákotě lpím nepřebíraně“ (Novi Sad, 2. 8. 1820, s. 46 – 47).

Revízií sú podrobené aj vnútorné „nedospelé“ nádeje a presvedčenie o vlastnej výnimočnosti. Ukazuje sa, že v skutočnosti vlastne nezáleží na tom, či je človek „spodným alebo vrchným kamenom v tom stavení, ktoré sobě národ můj na památku staví, jestli jen stavěno a dostavěno bude“. Keďže autor nemôže byť ten, kto našiel cestu vedúcu k „zámku krásy“, bude aspoň cestným ukazovateľom, ktorý oznamuje, že tadiaľto cesta nevedie. Prehodnoteniu podlieha aj vízia vzájomnej závislosti národa a jeho intelektuálov – a konkrétnejšie hlboká viera, že národ jestvuje vďaka práci svojich dejateľov. Surová konfrontácia so skutočnosťou totiž ukázala, že vektor potrieb je nasmerovaný presne opačne:

„Celost života bývala i mou žádostí a tato žádost péčí, pokud jsem se domníval, že zrněčkem z roli své kus stavení onoho kolosu cti a slávy národu poněkud budou moci přispěti. Toto mé domnění však založeno bylo na onom jiném, že národ náš toho potřeben jest. Nyní vidím, že jsem v hrubém omylu vězel, potřebu svou za cizí maje. (...) Mně sice odňat s bělmem z oka krásný podnět života, ale co po něm, byl jen zamyšlený, a není-li v tom odhaleném názoru slávy národu tisícínásobná náhrada? Jak bláze nám zemřít nasyceným slastí tohto přepotěšitelného divadla!“ (Novi Sad, 7. 12. 1820, s. 48).

To nie národ potrebuje svojich intelektuálov, ale naopak, to oni sa potrebujú stať súčasťou takej veľkej idey a takého „veľkého myslenia“. Znie to trošku ako kacírstvo, po prvé nám to však umožňuje pozrieť sa na ono slovanské spoločenstvo ako na svojský intelektuálny „projekt“ (v takom zmysle, že je vytvorený intelektuálmi), na druhej strane zasa umožňuje vytvoriť si určitú predstavu o mieste romantického „ja“ medzi individuálnou slobodou a svojským heroickým ideálom.

Druhá, synchronná perspektíva umožňuje uvidieť trošku odlišnú opozíciu. Tu sa referenčným rámcom nestáva minulosť, ale skutočnosť, v ktorej je možná práca na národnom poli. Vyhnanstvo tu nadobúda konkrétnejšiu podobu. Ide konkrétne o postupujúce odčesťenie, respektíve, ako o tom píše Šafárik, posrbčenie, o jeho pocit pozvoľného strácania vlastnej identity. Vlastencovi, čiže v tomto prípade človeku s koreňmi, je postavený do protikladu človek odnikiaľ:

„Jakož nemohu Dunaje v toku staviti, třebars bych do něho skočil, tak také nemohu mého poznenáhlého odčesťení – aspoň co se jazyka a slohu týká – staviti“ (Novi Sad, 18. 3. 1828, s. 67 – 68).

Túto poznámku umiestnil do listu priateľovi preto, aby sa mu vopred ospravedlnil za akékoľvek jazykové kostrbatosti, na ktoré tam naďabí. Šafárik nechcel uraziť – ako písal – Palackého dobrý vkus. Treba zdôrazniť, že mnohé z listov autora *Slovanských starožitností*, ktoré poslal v období, keď obzvlášť silno pociťoval svoje vlastné národné „odtrhnutie sa“, sú písané v ospravedľujúcom tóne. Presvedčený, že skutočne hodnotným človekom a vlastencom je ten, kto sa neodchýli od cesty, ktorou sa raz vydal a nezrádza svoje vlastné ideály, vysvetľuje Šafárik Palackému:

„Bude-li se Vám ale zdáti, že jsem poněkud ode nastoupené cesty uchýlil, a plachty, dříve než jsem se přistavu doplavlil, spustil, pomysliťi musíte, že se i s tou nejlepší vůli každému protivensťvi osudu vyhnouti nelze, ale že plavec dobrý a právy proto nezoufá, nýbrž, jest-li i něco později, přece jistě cíle svého dojde“ (Novi Sad, 8. 3. 1821, s. 52).

Vyhnanstvo je však o to ťažšie, že skutočný zápal pre život a prácu je možný iba v rámci národa. Zdá sa, že táto srdcová geografia situuje do svojho centra Prahu. Ako písal Mircea Eliade, pravdivý svet, a teda taký, ktorému dávame znaky svätosti, je situovaný vždy v strede.³³ Šafárik píše o Prahe ako o prameni národa a lone slovanskej literatúry, ako o mieste, kde tá pravá komunikácia prebieha neverbálne, od duše k duši. Porozumenie je preto úplné. Odvolajme sa ešte raz na už citovaný fragment:

„Dostav se jednou do zauzleného tohoto občanského a ouřadního života, do těchto těsných forem, nemohu se tak lehce, jak se snad přátelé moji nadějí na křídlech obraznosti vznésti do oněch světlých hájů, kdež jasné květy nesmrtelné krásy se zjevují Vám to a jiným – zvláště těm, kteříž uprostřed národu svého žijí, české nebo slovenské slovo, od srdce k srdci jdoucí, slyšejí – zůstaveno bud“ (Novi Sad, 10. 3. 1822, s. 61).

Figúra vyhnanca sa podrobuje postupnému sémantickému rozšíreniu. Je ním totiž nielen autor listov, ale každý Slovan vôbec. Každý, kto cíti aspoň nejakú zodpovednosť za svoj malý národ a veľké slovanské spoločenstvo. Stálym bodom biografie onoho Slovana – vlastenca je svojsky pochopené bezdomovstvo („*Ale tenť jest již bohužel los náš*“,

³³ ELIADE, Mircea: *Sacrum i profanum*. Prel. R. Reszke. Warszawa : Wydawnictwo KR, 1999, s. 15.

s. 57). Preto takú veľkú váhu kladie práve na korešpondenciu. Listy totiž umožňujú toto spoločenstvo konštituovať na diaľku, zmenšujú pocit osamotení a sú dôležitým momentom stretnutia, ako písal jeden z najvýznamnejších poľských kritikov Karol Irzykowski, „nie ľudí, ale duchov (...) v tej najhlbšej možnej sfére, ktorá sa ešte navyše neustále prehľbuje. Nie je to teda ‚výmena‘ myšlienok a pocitov, komplimentov či duchaplností, ale živá dráma“.³⁴ Zanedbávať korešpondenciu je priam až hriechom previnením. V tomto bájne-biblickom diskurze sú národní dejatelia osirelými synmi opustenej Matky-Slávy. Šafárik dodáva, parafrázujúc pritom slová Evanjelia sv. Lukáša, že všetky bytosti na zemi majú svoje miesto, len Syn Slávy nemá kde hlavu skloniť. Túto tézu formuluje ako odpoveď na názor Kollára, ktorý mu vyčítal – ako o tom píše v liste Palackému –, že svoje „vyhnanstvo“ a odtrhnutie si vybral vedome.³⁵ Objavuje sa pritom ešte jedna črta podoby slovanského intelektuála – lojálnosť. Šafárik kritizuje „romantický“ (ako to označuje) patriotizmus, okázalý, módnny, ktorý však národu neprináša žiaden úžitok, pretože nepotrebné na seba strháva pozornosť všetkých, čo mu neprajú. A tých zasa bez milosti označuje ako „zlých“ v metafyzickom zmysle slova, pričom nadväzuje na Knihu Genezisy a v tóne starozákonného proroka píše o tieňoch, ktoré sa človeku mihajú za päťami:

„(...) Jestli činění Tvé z Boha, budeš, jestli z čerta, pode k čertu. Bůh pak chce vše, což pravého a dobro i krásného jest, čehož tajemství (...) propůjčil těm, kteří Svobody svého rozumu hájíce i jiným též pro svobodnosti mysli puštějí. Nuže se tedy neohlídejme na ty bledé, příšerné stíny za patami našimi, ale vycházejme pilně a směle (...)“ (Novi Sad, 22. 1. 1824, s. 65).

Šafárik, ktorý Palackému píše v kontexte svojho vlastného návratu do Prahy, kladie špeciálne otázku občianskej lojálnosti Monarchii. Už bola reč o osobitom napätí, ktoré nachádzame na stránkach listov tohto vedca: o napätí medzi romanticko-existenčiallym a slovansko-obrodeneckým aspektom jeho epištolografie. Tu dochádza k slovu práve ten druhý aspekt. Slovanská národná význačná osobnosť je zároveň verným poddaným Monarchie, úradníkom jej aparátu. Nie je preto nič čudné na tom, že sa Šafárik obáva, že ak sa rozkrikne skutočnosť o jeho sťahovaní, spôsobí to, že vládna moc to bude interpretovať v kategóriách politicko-vlasteneckej manifestácie. Uistenie, že akákoľvek jeho činnosť po návrate do lona svojho národa bude legálnou činnosťou, ohlasuje budúcu austroslavistickú orientáciu autora listu, ktorá sa obzvlášť prejaví počas priprav Slovanského zjazdu v roku 1848. To je však už celkom iná problematika. Palacký v odpovedi na priateľovu deklaráciu uisťuje, že nikdy nepochyboval o jeho zodpovednosti v tomto ohľade:

³⁴ IRZYKOWSKI, Karol: *Nieoficjalna literatura*. In: IRZYKOWSKI, Karol: *Pisma rozproszone 1897 – 1922*. Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1998, s. 208. Cit. podľa: RYBICKA, Elżbieta: Antropologiczne i komunikacyjne aspekty dyskursu epistolograficznego. In: *Teksty Drugie*, 2004, č. 4, s. 52.

³⁵ „Kollár, s kterým jsem minulých prázdnin školských (jak jsem Vám psal byl) mnohé slovo slovenské mluvil, dotírá příliš na mne a nařiká, že jsem u vyhnanství. Ale kde toho není pro Slovana. ‚Ptáci nebeští a zvířata zemská mají kde hlavy sklonit, ale syn – Slávie nemá.‘ S Kollárem tedy vydáme některé písničky“ (por. *Korespondence Pavla Josefa Šafaříka s Františkem Palackým*, 1961, s. 53).

„Vaše osvědčování se z ohledu na způsob Vašeho zde sobě počínání ovšem bylo zbytečné; vědomá jest nám všem celost neouhonná charakteru Vašeho. Jsa opatrným, istě také nikdy ode stezky zákonné mezi námi se neuchýlíte. Aspoň já jsem sobě to již dávno za stálé pravidlo konání svého uložil, abych nikdy a nikde, ovšem ani podtají, ničeho před se nebral, co by s panujícími zákony (jakovízkoli jsou) se potýkalo; jist jsa, že vyšinitím se ze stesky této, jakkoli ouzké, nic platného bych pro národ nezískal, alebrž znamenitě jemu i sobě uškodil. Z toho pro mne aspoň ten prospěch vyplývá, že u vlády sice osočen býti mohu – neboť kde tajná policie panuje, tam nikde ochrany proti osočení není – ale obviněn býti nemohu. A protož tím směleji po stezkách svých kráčetí smím a kráčím“ (Praha, 26. 12. 1832, s. 145).

Navyše jasne vymedzuje hranice, v rámci ktorých podľa jeho názoru môže fungovať národný dejateľ. Jeho život sa zdá byť trvaním v neustálom ohrození, a teda činnosť v súlade s právnym poriadkom sa javí ako jediná šanca akéhokoľvek fungovania. Ten lojálny obraz slovanského intelektuála je rozhodne neromantický v tom zmysle, v akom by romantickosť znamenala neustálu inklináciu k vzbure a negácii. Rozmery ideálu zatiaľ, naopak, nadobúda málo efektné, zato však neustále a vytrvalé plnenie si svojich vlastných povinností. Odsudzuje rovnako rozbužnenú sebastrednosť, ako aj revolučné chůtky. V tomto ohľade rozprávanie o tom, aké je byť slovanským intelektuálom, do ktorého sa istým spôsobom Šafárikove listy skladajú, má aj svojich negatívnych hrdinov. Objavujú sa tu tri postavy. Predovšetkým je to slovinský vedec Jernej Kopitar, prezývaný Ulisses alebo Mefistofeles, ďalej Václav Hanka, ktorý podľa autora *Slovanských starožitností* predstavuje typ egocentrika³⁶ zahľadeného do seba, ako aj ruský mysliteľ a revolucionár, ktorý sa v brožúre *Výzva k Slovanům* odvážil odsúdiť Palackého lojálnosť – Michail Bakunin.

Príchod Šafárika do Prahy je významným momentom vo vzájomnej korešpondencii s Palackým. Od tejto chvíle začínajú byť jeho listy kratšie, viacej informatívne, pozbavené jeho filozofickej patiny. Šafárik sa znovu stáva verejne činnou osobnosťou, je zaangažovaný na rozličných projektoch. Rola štátneho úradníka, ktorá bola v listoch z Nového Sadu synonymná so smrťou ducha, mu teraz paradoxne prináša pokoj a dáva pocit naplnenia. Druhou neobyčajne dôležitou cezúrou Šafárikovej korešpondencie nielen s Palackým, ale celkovo celého súboru listov autora, je rok 1848. Nejde tu ani tak natoľko o záležitosť so Slovanským zjazdom – v tomto ohľade je cennou práca Václava Žáčka *Slovanský sjezd v Praze. Sbirka dokumentů*³⁷ – dôvod toho je značne prozaickejší: ide konkrétne o to, že Šafárik väčšinu listov spálil v obave z prehliadky tajnou policiou. K vydaniám, ktoré ako jediné sú čitateľovi dnes prístupné, patria súbory korešpondencie s Martinom Hamuljakom,³⁸ s ruskými vedca-

³⁶ Išlo o Hankovu nespokojnosť súvisiacu s jeho presvedčením, že Kollár umiestnil jeho meno v sonete 460 *Slávy dcery* (vo vydaní z roku 1832) len kvôli rýmu, a nie vďaka naozajstnému uznaniu jeho zásluh. Por. list, ktorý písal Palackému dňa 10. 10. 1832. In: *Korespondence Pavla Josefa Šafárika s Františkem Palackým*, s. 124.

³⁷ ŽÁČEK, Václav: *Slovanský sjezd v Praze. Sbirka dokumentů*. Praha : Česko-Slovenská akademie věd, 1958.

³⁸ *Listy Pavla Josefa Šafárika Martinovi Hamuljakovi*. Na vydanie pripravil Augustín Mařovčík. Martin : Matica slovenská, 1965.

mi³⁹ a s Františkom Palackým, o ktorej tu hovoríme. To, čo zostalo, pravdepodobne tvorí len nevelký zlomok pôvodného celku. Táto skutočnosť diktuje každému vedcovi, ktorý sa zaoberá Šafárikovou korešpondenciou, neobyčajnú opatrnosť pri kladení akýchkoľvek téz a formulovaní kategorických záverov. Skúmaný materiál je totiž chvejivý a predstavuje neobyčajne fragmentárny súbor, ktorý teoreticky môže v každom okamihu obohatiť nejaký nový „objav“. Dokonca aj keby bol kompletný, nachádzali by sme sa ako čitatelia v celkom inej situácii než skutoční adresáti týchto listov. Časový odstup a vývoj editorských technológií spôsobuje, že k samozrejmej dvojici odosielateľ – adresát treba pridať ešte jednu: vydavateľ – čitateľ.⁴⁰ Vydavateľ pre nás urobil výber z korpusu listov, roztriedil ich s ohľadom na ich adresátov alebo podľa „období“ v biografii ich tvorcu, a my ako čitatelia zasa stojíme akosi nad textom korešpondencie a prvotných adresátov nevyhnutne berieme ako osobitý element jazyka listu.⁴¹ Korešpondencia, ktorú čítame po rokoch, je teda tak trochu aj našim dielom.⁴² Jej literárnosť sa „deje“ istým spôsobom na dvoch úrovniach. Prvá – od čitateľa nezávislá – je spätá s epištolárnym temperamentom daného pisateľa, s jeho štýlom. Druhá je dielom čitateľa listov. Tvorí totiž výsledok zrážky istých fragmentov inkriminovanej korešpondencie, ktoré sú vybrané úplne arbitrárnym spôsobom.

Pokus čítať Šafárikove listy ako svojský zápis existencie, stopovanie momentov, v ktorých interpretácia tejto existencie je v súlade s istými záväznými epištolárnymi konvenciami, túžba prečítať v jeho listoch špecifické sebadefinovanie ako intelektuála je tiež iba jedným z možných výskumných manévrov. Možno ho brať ako príspevok k problematike romantickej epištolografie. Môže tiež tvoriť svojho druhu „slovanský doplnok“ k úvahám o roli a mieste intelektuála prvej polovice 19. storočia o to viacej, že list, súc oslobodený od všetkých normatívnych pravidiel, do seba v romantizme pohltí aj spoločenskú, politickú a kultúrnu publicistiku, a stal sa teda odzrkadlením tej najvýznamnejšej problematiky, ktorá prenikala celú túto epochu.⁴³ Avšak čitateľ, ktorý by chcel v Šafárikových listoch nájsť striktnú vedeckú interpretáciu poslania intelektuála, bude mierne zaskočený. Konštatovania autora *Slovanských starožitností* majú totiž bližšie k poetickým víziám než k systematickému, trebárs filozofickému výkladu. Jediným konkrétnym faktom je presvedčenie, že len spolupráca s Monarchiou môže príliš malým slovanským národom zabezpečiť ich jestvovanie a intelektuálom vytvoriť podmienky pre prácu na národoveckom poli. Zvyšok je v zásade romantický amalgám nepochybne veľmi literárne skomponovaných a vskutku teatrálnych hraných rol Rytiera, Bojovníka za idey, Proroka, Vyhnanca, Umierajúceho človeka... Každá zmena rolí pripomína snímanie a nasadzovanie si ďalších masiek. Tento objav by však nemal byť pre čitateľa, ktorý hľadá hotové formuly a definície, sklamaním. Tieto a im podobné vízie, chvejivé a lyrické, totiž tvoria

³⁹ *Korespondence Pavla Josefa Šafařika I. Vzájemné dopisy P. J. Šafařika s ruskými učenici (1825 – 1861). Část I. – II.* Vydal V. A. Frncev. Praha, 1927 – 1928.

⁴⁰ CZERMIŇSKA, Marta: Pomiedzy listem a powieścią. In: *Teksty*, 1975, č. 4, s. 37 – 38.

⁴¹ CYSEWSKI, Kazimierz: Epistolografia jako literatura na przykladzie listów Zygmunta Krasieńskiego. In: *Prace Polonistyczne. Seria XLIX*, 1994, s. 144.

⁴² CYSEWSKI, Kazimierz: Teoretyczne i metodologiczne problemy badań nad epistolografia. In: *Pamiętnik Literacki*, 1997, zv. 1, s. 101.

⁴³ Por. *Słownik literatury polskiej XIX w.*, s. 485.

neodmysliteľný vklad romantizmu do formovania identity intelektuálov 19. storočia.⁴⁴ Na druhej sa strane však romantická existencia, ktorá sa dá z listov prečítať, sa stáva zároveň kultúrnym textom, ako aj textom literárnym. Listy, zapletené do tých najzákladnejších a fundamentálnych otázok, spätých s literárnou a spoločenskou kultúrou romantizmu sú pritom rozprávaním romantického „ja“ o sebe a o svete, romantickým dialógom so skutočnosťou. Každý čitateľ takejto korešpondencie sa teda mimovoľne stáva archeológom Srdca a Bytia, hľadačom živých – pretože vďaka písmu zvečnených – ľudí, o ktorých Cioran písal, že sa ako čiarky usadzujú vo vete času.⁴⁵

Preložil Tomáš Horváth

⁴⁴ Charle, c. d., s. 34.

⁴⁵ Cioran, c. d., s. 19 a 43.